

1.

ΠΟΣΟ όργισμένη είμαι; Δέν θέλετε νά ζέρετε. Αυτό κανέναν δέν θέλει νά τó ζέρει.

Είμαι καλό κορίτσι, γλυκό κορίτσι, άριστη μαθήτρια, αúστηρών άρχών, ύποδειγματική κόρη, εύσυνείδητη έπαγγελματίας, και ποτέ δέν έκλεψα τόν γκόμενο καμιάς και ποτέ δέν παράτησα καμιά φίλη, και άνέχτηκα τίς μαλακίες τών γονιών μου και τίς μαλακίες τού άδελφού μου, κι έξάλλου δέν είμαι κορίτσι, έχω περάσει τά σαράντα, τó κέρατό μου, και είμαι καλή στη δουλειά μου και είμαι άπίθανη με τά παιδιά, και κρατούσα τó χέρι τής μάνας μου όταν πέθανε, έπειτα από τέσσερα χρόνια πού τής κρατούσα τó χέρι ύσον καιρό πέθαινε, και μιλάω στόν πατέρα μου κάθε μέρα στο τηλέφωνο — κάθε μέρα, προσέζετε, και τί καιρό κάνει άπ' τή δική σας πλευρά τού ποταμού, γιατί έδω ό καιρός είναι μουντός κι έχει και λίγη ύγρασία; Υποτίθεται ότι θα έγραφε «Μεγάλη Καλλιτέχνιδα» στο μνημα μου, αλλά άν πέθαινα αύτή τή στιγμή, άντι γι' αυτό θα έγραφε «πολύ καλή δασκάλα/κόρη/φίλη» κι αυτό πού στ' αλήθεια θέλω νά φωνάξω, και τó θέλω και με μεγάλα γράμματα, σ' εκείνο τόν τάφο είναι ΑΙ ΓΑΜΗΘΕΙΤΕ ΟΛΟΙ ΣΑΣ.

Τό ίδιο δέν νιώθουν όλες οι γυναίκες; Ή μόνη διαφορά είναι πόσο ζέρούμε ότι τó νιώθουμε, πόσο συνειδητοποιούμε τήν όργή μας. Είμαστε όλες μαινάδες, έκτός

ἀπὸ κεῖνες ποὺ παραεῖναι ἠλίθιες, κι αὐτὸ ποὺ μὲ ἀνησυχεῖ τώρα εἶναι ὅτι τοὺς κάνουμε πλύση ἐγκεφάλου ἀπὸ τὴν κούνια, καὶ τελικὰ ἀκόμα κι ἐκεῖνες ποὺ εἶναι ζύπνιες θὰ καταλήξουν ἠλίθιες. Τί ἐννοῶ; Ἐννοῶ τὰ κοριτσάκια τῆς δευτέρας στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο Ἄπλετον, καμιά φορὰ ἀκόμα καὶ τὰ πρωτάκια, καὶ ὅταν πιά φτάνουν στὴ δική μου τάξη, τὴν τρίτη, ἡ μάχη ἔχει χαθεῖ — τὰ μυαλά τους εἶναι γεμάτα Λαίδη Γκάγκα καὶ Κέιτι Πέρι καὶ γαλλικὰ μανικιούρ καὶ χαριτωμένα φορεματάκια, καὶ τὰ νοιάζει πῶς εἶναι τὰ μαλλιά τους! Στὴν τρίτη τάξη. Τὰ ἀπασχολοῦν περισσότερο τὰ μαλλιά τους ἢ τὰ παπούτσια τους παρὰ οἱ γαλαξίες ἢ οἱ κάμπιες ἢ τὰ ἱερογλυφικά. Πῶς ἔγινε καὶ ὅλες οἱ ἐπαναστατικὲς κουβέντες τῆς δεκαετίας τοῦ ἐβδομήντα μᾶς προσγειώσαν σ' ἓνα μέρος ὅπου τὸ νὰ εἶσαι γένους θηλυκοῦ σημαίνει νὰ παριστάνεις τὸν βλάκα καὶ νὰ εἶσαι ὁμορφη; Καὶ στὸ μνήμα σου, ἀκόμα χειρότερο κι ἀπὸ τὸ «ὠπᾶκουη κόρη», εἶναι τὸ «ἦταν ὁμορφη»: αὐτὸ τὸ ἤξεραν ὅλοι. Ὅμως τώρα εἴμαστε χαμένες σ' ἓναν κόσμο ὅπου σημασία ἔχει ἡ ἐμφάνιση.

Γι' αὐτὸ εἶμαι τόσο ὀργισμένη, πραγματικά — ὄχι ἐξαιτίας ὅλης τῆς δουλειᾶς καὶ ὅλης τῆς προσπάθειας νὰ εἶμαι γλυκιὰ καὶ ὅλων ὅσα σημαίνουν νὰ εἶσαι γυναίκα, ἢ μᾶλλον νὰ εἶμαι ἐγώ, ἐπειδὴ ἴσως αὐτὰ εἶναι τὰ βάρη ποὺ κουβαλάει τὸ ἀνθρώπινο γένος. Στὴν πραγματικότητα εἶμαι ὀργισμένη ἐπειδὴ ἔκανα τόσο σκληρὲς προσπάθειες νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὸ Σπίτι μὲ τοὺς Καθρέφτες, ἀπὸ τὰ ψέματα καὶ τὴν προσποίηση τοῦ κόσμου, ἢ τοῦ δικοῦ μου κόσμου, στὴν Ἀνατολικὴ Ἀκτή τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ

είκοστοῦ πρώτου αἰώνα. Καὶ πίσω ἀπὸ τὸν κάθε καθρέφτη ὑπάρχει ἄλλος ἕνας κωλοκαθρέφτης, καὶ στὸ τέλος τοῦ κάθε διαδρόμου ὑπάρχει ἕνας ἄλλος διάδρομος, καὶ τὸ Σπίτι μὲ τοὺς Καθρέφτες δὲν εἶναι πιά ἀστεῖο καὶ δὲν εἶναι κὰν διασκεδαστικό, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει μιὰ πόρτα ποὺ νὰ γράφει ΕΞΟΔΟΣ.

Στὸ πανηγύρι κάθε καλοκαίρι ὅταν ἤμουνα μικρὴ ἐπισκεπτόμασταν τὸ Σπίτι μὲ τοὺς Καθρέφτες, μὲ τὸ ἀνατριχιαστικὸ χαμογελαστὸ πρόσωπό του ἀπὸ γύψο στὴν πρόσοψη, δυὸ ὀρόφους ψηλό. Ἐμπαινες μέσα ἀπὸ τὸ στόμα του, ἀνάμεσα στὰ γιγάντια δόντια του, καὶ προχωροῦσες κατὰ μῆκος τῆς ρόδινης γλώσσας του. Ἀπὸ τὸ πρόσωπο αὐτὸ καὶ μόνο θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχες ψυλλιαστεῖ. Ὑποτίθεται ὅτι θὰ εἶχε πλάκα, ἀλλὰ ἦταν τρομακτικό. Τὰ πατώματα ὑποχωροῦσαν ἢ κουνιόνταν πέρα-δῶθε, καὶ οἱ τοῖχοι ἦταν στραβοὶ καὶ τὰ δωμάτια ἦταν βαμμένα μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε νὰ χάνεις τὸν προσανατολισμό σου. Φῶτα ἀναβόσβηναν, σάλπιγγες ἤχοῦσαν στοὺς στενοὺς διαδρόμους ποὺ τραντάζονταν, πλαισιωμένοι μὲ καθρέφτες ποὺ σὲ χόντραιναν καὶ μὲ καθρέφτες ποὺ σὲ μάκραιναν καὶ μὲ καθρέφτες ποὺ σὲ καθρέφτιζαν ἀνάποδα. Καμιὰ φορὰ τὸ ταβάνι κατέρρευε ἢ τὸ πάτωμα ἀνασηκωνόταν ἢ συνέβαιναν καὶ τὰ δυὸ μαζὶ καὶ φοβόμουν ὅτι θὰ μ' ἔλειωναν σὰν μαμούνη. Τὸ Σπίτι μὲ τοὺς Καθρέφτες ἦταν πολὺ πιὸ τρομακτικὸ ἀπὸ τὸ Στοιχειωμένο Σπίτι, ἰδιαιτέρα ἐπειδὴ ὑποτίθεται ὅτι θὰ μοῦ ἄρесе. Ἦθελα ἀπλῶς νὰ βρῶ ἀπὸ ποῦ νὰ βγῶ. Ἀλλὰ οἱ πόρτες ποὺ ἔγραφαν ΕΞΟΔΟΣ ὀδηγοῦσαν μόνο καὶ σ' ἄλλα τρελὰ δωμάτια, σὲ ἀτέλειωτους κινούμενους διαδρόμους. Μόνο ἕναν δρόμο μποροῦσες ν' ἀκολουθήσεις

στό Σπίτι μὲ τοὺς Καθρέφτες, καὶ ἦταν ἀδυσώπητος ἕως τὸ τέλος.

Κατάλαβα τελικὰ ὅτι ἡ ἴδια ἡ ζωὴ εἶναι τὸ Σπίτι μὲ τοὺς Καθρέφτες. Τὸ μόνον ποὺ θέλεις εἶναι ἐκείνη ἡ πόρτα ποὺ γράφει ΕΞΟΔΟΣ, ἡ ἀπόδραση σ' ἓνα μέρος ὅπου θὰ ὑπάρχει ἡ Ἀληθινὴ Ζωή· καὶ δὲν θὰ μπορέσεις νὰ τῆ βρεῖς ποτέ. Ὅχι: νὰ τὸ διορθώσω αὐτό. Πρόσφατα, ὑπῆρξε μιὰ πόρτα, ὑπῆρξαν πόρτες, καὶ τὶς πέρασα καὶ πίστεψα σ' αὐτές, καὶ γιὰ ἓνα διάστημα πίστεψα ὅτι εἶχα καταφέρει νὰ βγῶ στὴν Πραγματικότητα —καὶ Θεέ μου, ἡ εὐτυχία καὶ ὁ τρόμος ποὺ ἔνιωσα καὶ ἡ ἔνταση: ὅλα φαίνονταν τόσο διαφορετικά—, μέχρι ποὺ ξαφνικὰ συνειδητοποίησα ὅτι εἶχα παγιδευτεῖ στό Σπίτι μὲ τοὺς Καθρέφτες ἀπὸ τὴν ἀρχή. Μὲ εἶχαν ξεγελάσει. Ἡ πόρτα ποὺ ἔγραφε ΕΞΟΔΟΣ δὲν ἦταν καθόλου ἔξοδος.

* * *

Δὲν εἶμαι τρελή. Ὅργισμένη ναί: τρελή ὄχι. Μὲ λένε Νόρα Μαρί Ἐλντριτς καὶ εἶμαι σαράντα δύο ἐτῶν — κι αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς μὲ κάνει νὰ νιώθω πολὺ περισσότερο μεσόκοπη ἀπ' ὅ,τι στὰ σαράντα ἢ ἀκόμα καὶ στὰ σαράντα ἓνα. Οὔτε γριὰ οὔτε νέα, δὲν εἶμαι οὔτε χοντρή οὔτε ἀδύνατη, οὔτε ψηλὴ οὔτε κοντὴ, οὔτε ξανθιά οὔτε καστανή, οὔτε χαριτωμένη οὔτε ἄσχημη. Ἀρκετὰ ὁμορφὴ κάποιες στιγμές, νομίζω, κατὰ γενικὴ ὁμολογία, κάπως σὰν τὶς ἡρωίδες τῶν Ἀρλεκιν ποὺ διάβαζα μετὰ μανίας στὰ νιάτα μου. Δὲν εἶμαι οὔτε παντρεμένη οὔτε χωρισμένη, ἀλλὰ ἐλεύθερη: αὐτὸ ποὺ παλιὰ τὸ ἔλεγαν («γεροντοκόρη»), ἀλλὰ ὄχι πιά, γιὰτὶ ὑπονοεῖ ὅτι ἔχεις σταφιδιάσει καὶ καμιά

μας δὲν τὸ θέλει αὐτό. Μέχρι πέρσι τὸ καλοκαίρι δίδα-
σκα στὴν τρίτη τάξη τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Ἄπλετον
στὸ Κέιμπριτζ τῆς Μασαχουσέτης καὶ ἴσως νὰ ἐπιστρέ-
ψω ἐκεῖ καὶ νὰ τὸ ξανακάνω, ἀπλῶς δὲν ξέρω. Ἴσως,
ἀντὶ γι' αὐτό, νὰ βάλω φωτιὰ στὸν κόσμον ὀλόκληρο. Δὲν
ἀποκλείεται.

Νὰ ξέρετε ὅτι παρὰ τὸ βρομόστομά μου δὲν βλα-
στημάω μπροστὰ στὰ παιδιὰ — ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ-δυὸ φο-
ρὲς ποὺ μοῦ ξέφυγε ἓνα ξέμπαρκο «Σκατά!», ἀλλὰ χα-
μηλόφωνα μόνον, καὶ σὲ ἔκτακτες καταστάσεις μόνον. Ἄν
ἀναρωτιέστε πῶς εἶναι δυνατὸν ἓνα τέτοιο ὀργισμένο ἄτο-
μον νὰ διδάσκει μικρὰ παιδιὰ, ἐπιτρέψτε μου νὰ σᾶς δια-
βεβαιώσω ὅτι ὅλοι μας μπορεῖ νὰ παραφερθοῦμε καὶ
ὅτι μερικοὶ ἀπὸ μᾶς εἶναι πιὸ ἐπιρρεπεῖς σ' αὐτό, ἀλλὰ
ὅτι γιὰ νὰ εἶναι κανεὶς καλὸς δάσκαλος πρέπει νὰ δια-
θέτει ἓνα μίνιμουμ αὐτοκυριαρχίας, ποὺ ἐγὼ ἔχω. Ἐχω
περισσότερο ἀπὸ ἓνα μίνιμουμ. Ἔτσι μὲ μεγάλωσαν.

Δεύτερον, δὲν εἶμαι Γυναίκα τοῦ Ὑπόγειου, καὶ δὲν
θεωρῶ ὀλόκληρο τὸν κόσμον ὑπεύθυνον γιὰ τὴ δυστυχία
μου. Ἡ μᾶλλον, δὲν θὰ ἔλεγα ὅτι ἀπὸ μιὰ ἄποψη δὲν
ἀνήκω πράγματι στὸ Ὑπόγειο — στὸ κάτω-κάτω, ὅλες
μας δὲν ζοῦμε κατὰ κάποιον τρόπο ὑπογείως, ἀφοῦ πρέ-
πει νὰ ὑποχωροῦμε καὶ νὰ φεύγουμε ἀπὸ τὴ μέση καὶ
νὰ κάνουμε στὴν ἄκρη, χωρὶς κανέναν νὰ τὸ ἀναγνωρί-
ζει καὶ νὰ τὸ θαυμάζει καὶ νὰ μᾶς εὐχαριστεῖ γι' αὐτό;
Ἡμασταν πολλὲς στὰ εἴκοσι καὶ στὰ τριάντα μας, ὅμως
τώρα στὰ σαράντα καὶ στὰ πενήντα μας εἴμαστε σαφῶς
ἀναρίθμητες. Ἄλλὰ ὁ κόσμος θὰ ἔπρεπε νὰ καταλάβει,
ἂν τοῦ κόσμου τοῦ καιγόταν καρφί, ὅτι οἱ γυναῖκες σὰν
ἐμᾶς δὲν ἀνήκουν στὸ Ὑπόγειο. Γιὰ μᾶς, δὲν ὑπάρχει ἓνα

ὕπόγειο γεμάτο γλόμπους ἀλὰ Ράλφ Ἐλισον¹ οὔτε κανένα μεταφορικό ὑπόγειο ἀλὰ Ντοστογιέφσκι. Εἴμαστε πάντα ἐπάνω. Δὲν εἴμαστε οἱ τρελὲς στὴ σοφίτα² — αὐτὲς ἔτσι κι ἀλλιῶς ἀναφέρονται πολὺ συχνά. Εἴμαστε ἡ ἥσυχη γυναίκα στὸ τέλος τοῦ διαδρόμου τοῦ τρίτου ὀρόφου, ποὺ τὰ σκουπίδια της εἶναι πάντα τακτοποιημένα, ποὺ χαμογελαίει γλυκὰ στὴ σκάλα μ' ἓναν χαρούμενο χαιρετισμό, καὶ πού, πίσω ἀπὸ κλειστὲς πόρτες, δὲν βγάζει ποτὲ ἄχνα. Σὲ μιὰ ζωὴ σιωπηλῆς ἀπογνώσης, ἡ Γυναίκα τοῦ Ἐπάνω Ὀρόφου εἶναι αὐτὴ ποὺ εἴμαστε, μὲ ἢ χωρὶς ἓνα βρομοψιψίνι ἢ ἓνα ἐκνευριστικό ἀμπλαούμπλικο λαμπραντόρ, καὶ κανέναν ἀπολύτως δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι εἴμαστε ἔξαλλες. Εἴμαστε ἐντελῶς ἀόρατες. Νόμιζα ὅτι δὲν ἦταν ἀλήθεια, ἢ δὲν ἦταν ἀλήθεια γιὰ μένα, ἀλλὰ ἔμαθα ὅτι δὲν εἶμαι καθόλου διαφορετική. Τὸ θέμα τώρα εἶναι πῶς νὰ τὸ διαχειριστοῦμε αὐτό, πῶς νὰ χρησιμοποιήσουμε αὐτὴ τὴν ἀορατότητα, νὰ τὴν κάνουμε νὰ λάμψει.

* * *

Ζωὴ σημαίνει νὰ ἐπιλέγεις τὶς προτεραιότητές σου. Νὰ καταλαβαίνεις πῶς ἡ φαντασίωση προσδιορίζει τὴν πραγματικότητα. Ἀναρωτηθήκατε ποτὲ τί θὰ προτιμούσατε, νὰ μπορεῖτε νὰ πετάξετε ἢ νὰ εἶστε ἀόρατοι; Ἐκανα

1. Ἀναφορὰ στὸ μυθιστόρημα Ὁ ἀόρατος ἄνθρωπος τοῦ Ράλφ Ἐλισον, στὸ ὁποῖο περιγράφει ὅτι ζοῦσε σ' ἓνα ὑπόγειο φωτισμένο ἀπὸ 1.369 γλόμπους.

2. Ἀναφορὰ στὸ μυθιστόρημα Τζέιν Ἐιρ τῆς Τζέιν Ὀστιν.

αὐτὴ τὴν ἐρώτηση χρόνια ὀλόκληρα στοὺς ἀνθρώπους γύρω μου, πιστεύοντας πάντα ὅτι ἡ ἀπάντησή τους θὰ ἀποκάλυπτε ποιοὶ ἦταν. Μὲ περιστοιχίζει ἕνας κόσμος ἀπὸ ἀνθρώπους πὺ πετᾶνε. Τὰ παιδιὰ σχεδὸν πάντα προτιμᾶνε νὰ πετᾶνε. Καὶ ἡ Γυναίκα τοῦ Ἐπάνω Ὀρόφου, κι αὐτὴ προτιμᾶει νὰ πετάει. Μερικοὶ ἄπληστοι ρωτᾶνε ἂν δὲν μποροῦν νὰ τὰ κάνουν καὶ τὰ δύο· καὶ ὀρισμένοι —πάντα θεωροῦσα ὅτι ἦταν τὰ ὑπουλα καθάρματα, αὐτοὶ πὺ διψᾶνε γιὰ ἐξουσία, αὐτοὶ πὺ θέλουν νὰ ἐλέγχουν τὰ πάντα καὶ τοὺς πάντες— ἐπιλέγουν τὴν ἀορατότητα. Ἄλλὰ οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ μᾶς θέλουμε νὰ πετάξουμε.

Θυμάστε ἐκεῖνα τὰ ὄνειρα; Δὲν τὰ βλέπω πιά, ἀλλὰ ἦταν μιὰ ἀπόλαυση στὰ νιάτα μου. Νὰ βρίσκομαι σὲ ἀπόγνωση —μὲ σκυλιὰ νὰ μὲ κυνηγᾶνε ἢ ἕναν ὀργισμένο ἄντρα πὺ κραδαίνει τὴ γροθιά ἢ ἕνα ρόπαλο— καὶ νὰ μὴ χρειάζεται παρὰ νὰ κουνήσω πάνω-κάτω τὰ χέρια μου, νὰ ὑψωθῶ ἀργά, κατευθεῖαν πρὸς τὰ πάνω, σὰν ἐλικόπτερο ἢ σὰν ἀποθέωση, κι ἔπειτα νὰ ὀρμᾶω ἀπότομα ψηλά, ἐλεύθερη. Περνοῦσα ξυστὰ πάνω ἀπὸ στέγες, κατὰπινα τὸν ἄνεμο, καβαλοῦσα τὰ ρεύματα τοῦ ἀέρα σὰν νὰ ἔταν κύματα, πάνω ἀπὸ χωράφια καὶ φράχτες, κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, μακριὰ πάνω ἀπὸ τὸ τσαλακωμένο λουλακὶ τῆς θάλασσας. Καὶ τὸ φῶς τοῦ οὐρανοῦ ὅταν πετᾶτε — τὸ θυμάστε αὐτό; Τὰ σύννεφα σὰν φωτισμένα μαξιλάρια, κοντὰ σας, ὑγρὰ ὅταν τολμούσατε νὰ μπεῖτε μέσα τους καὶ ἄ! ἡ ἀποκάλυψη ὅταν βγαίνατε στὴν ἄλλη πλευρά. Τὸ νὰ πετάω ἦταν τὰ πάντα, κάποτε.

Ὅμως ἔχω καταλήξει στὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι ἡ λάθος ἐπιλογή. Ἐπειδὴ νομίζεις ὅτι ὁ κόσμος σοῦ ἀνή-

κει, ἐνῶ στήν πραγματικότητα πάντα πετᾶς γιὰ ν' ἀποφύγεις κάτι· καὶ τὰ σκυλιὰ πού σε κυνηγᾶνε καὶ ὁ ἄντρας μὲ τὸ ρόπαλο — δὲν ἔχουν φύγει ἐπειδὴ δὲν τοὺς βλέπεις πιά. Εἶναι ἡ πραγματικότητα.

“Ὅμως ἡ ἀορατότητα κάνει τὰ πράγματα πιὸ ἀληθινά. Μπαίνεις σ' ἓνα δωμάτιο στὸ ὁποῖο δὲν βρίσκεσαι, καὶ ἀκοῦς τί λένε οἱ ἄνθρωποι, χωρὶς νὰ φυλάγονται· παρακολουθεῖς πῶς κινοῦνται ὅταν δὲν εἶναι μαζί σου. Τοὺς βλέπεις χωρὶς τίς μάσκες τους — ἢ μὲ τίς διαφορὲς μάσκες τους, ἐπειδὴ ξαφνικά τοὺς βλέπεις ὅπουδῆποτε.” Ἴσως εἶναι ὀδυνηρὸ νὰ μαθαίνεις τί συμβαίνει ὅταν εἶσαι πίσω ἀπὸ τὴν κουρτίνα· τουλάχιστον ὅμως, δόξα τῷ Θεῷ, ξέρεις.

“Ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια ἔκανα λάθος, βλέπετε. Οἱ περισσότεροί ἄνθρωποι γύρω μου, ἐπίσης. Καὶ ἰδιαίτερα τώρα, πού ἔμαθα ὅτι εἶμαι στ' ἀλήθεια ἀόρατη, πρέπει νὰ πάψω νὰ θέλω νὰ πετάξω. Θέλω νὰ πάψω νὰ νιώθω τὴν ἀνάγκη νὰ πετάξω. Θέλω νὰ τὰ κάνω ὅλα ἀπὸ τὴν ἀρχή· ἀλλὰ καὶ δὲν θέλω. Θέλω νὰ κάνω τὴν ἀνυπαρξία μου νὰ μετρήσει. Μὴ νομίζετε ὅτι εἶναι ἀδύνατον.

“Όλα ἄρχισαν μὲ τὸ ἀγόρι. Τὸν Ρεζά. Ἀκόμα καὶ τὴν τελευταία φορά πού τὸν εἶδα —ὀριστικά γιὰ τελευταία φορά— φέτος τὸ καλοκαίρι, ὅταν δὲν ἦταν, καὶ γιὰ χρόνια ὀλόκληρα δὲν ἦταν, πιά ὁ ἴδιος, σχεδὸν νεαρός ἄντρας, μὲ τὶς παράλογες ἀναλογίες, μακριὰ μύτη, ἀκμὴ καὶ τὴ σπασμένη φωνή τῆς ἐπικείμενης ἐνηλικίωσης, καὶ πάλι εἶδα μέσα του τὴν παλιά του τελειότητα. Λάμπει στὴ μνήμη μου, ὀχτῶ ἐτῶν, ἓνα ἀγόρι πρότυπο, ἓνα παιδιὶ παραμυθένιο.

Μπῆκε ἀργοπορημένος στὴν τάξη μου, τὴν πρώτη μέρα τοῦ σχολείου, σοβαρός καὶ ἀβέβαιος, μὲ τὰ γκριζὰ μάτια του γουρλωμένα, τὶς μυριάδες βλεφαρίδες του νὰ τρεμοπαίζουν παρὰ τὴν ὀλοφάνερη προσπάθειά του νὰ τὶς ἐλέγξει, νὰ μὴν ἀνοιγοκλείσει τὰ μάτια καὶ πάνω ἀπ’ ὅλα νὰ μὴν κλάψει. “Όλα τ’ ἄλλα παιδιὰ —πού τὰ περισσότερα τὰ ἤξερα ἀπὸ τὸ προαύλιο τοῦ σχολείου τὴν προηγούμενη χρονιά, καὶ μάλιστα τὰ ἤξερα μὲ τ’ ὄνομά τους— εἶχαν ἔρθει νωρὶς καὶ προετοιμασμένα, μὲ τὶς σάκες τους καὶ τὸ κολατσιό τους κι ἓναν γονιὸ πού τὰ χαιρετοῦσε κουνώντας τὸ χέρι ἀπὸ τὴν πόρτα, μερικὰ μὲ τὰ μάγουλά τους ἀκόμη πασαλειμμένα ἀπὸ τὸ κραγιὸν τῆς μητέρας τους· καὶ εἶχαν βρεῖ τὰ θρανία τους καὶ εἴχαμε συστηθεῖ καὶ εἴχαμε ἀφηγηθεῖ ἓνα σημαντικὸ γεγονός ἀπὸ τὸ καλοκαίρι μας (οἱ δίδυμες Τσάστιτι καὶ

Ἐμπούλιανς³ εἶχαν περάσει δυὸ μῆνες στὴν Τζαμάικα μὲ τὴ γιαγιά τους πὺ εἶχε κόττες· ὁ Μάρκ Τ. εἶχε φτιάξει ἓνα ἀγωνιστικὸ κάρτ κι ἔτρεχε μὲ αὐτὸ στὸ πάρκο· ἡ οἰκογένεια τῆς Σι-σι εἶχε υἱοθετήσῃ ἓνα ὀχτάχρονο μπιγκλ πὺ λεγόταν Σουπίριωρ ἀπὸ ἓνα καταφύγιο ζώων [«εἶναι συνομήλικός μου», εἶπε μὲ καμάρι]· καὶ οὕτω καθεξῆς), καὶ εἶχαμε ἀρχίσει νὰ συζητᾶμε τοὺς κανόνες τῆς τάξης μας («Ἀπαγορεύονται οἱ πορδές», φώναξε ὁ Νόα ἀπὸ τὰ θρανία κοντὰ στὸ παράθυρο, προκαλώντας γενικὰ σκουξίματα καὶ χαχανητά), ὅταν ἀνοιξε ἡ πόρτα καὶ μπῆκε μέσα ὁ Ρεζά.

Ἦξερα ποιὸς θὰ πρέπει νὰ ἦταν: ὅλοι οἱ ἄλλοι στὸν κατάλογό μου ἦταν ἤδη ἐκεῖ. Κοντοστάθηκε. Ἔβαλε τὰ πόδια του μὲ τὰ αὐστηρὰ κλειστὰ σανδάλια του προσεκτικὰ τὸ ἓνα μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο, σὰν νὰ περπατοῦσε πάνω σὲ μιὰ δοκὸ ἰσοροπίας. Δὲν ἔμοιαζε μὲ τὰ ἄλλα παιδιὰ — ὄχι λόγῳ τοῦ μελαχρινοῦ δέρματός του, τῶν ἄγριων φρυδιῶν του, τοῦ σχήματος τῶν χειλιῶν του, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὰ ροῦχα του ἦταν τόσο προσεγμένα, τόσο τυπικὰ καὶ ξένα. Φοροῦσε ἓνα κοντομάνικο καλὸ πουκάμισο μὲ μπλὲ καὶ ἄσπρα καρό, μιὰ μακριὰ μπλὲ λινὴ βερμούδα, σιδερωμένη ἀπὸ ἓνα ἀόρατο χέρι. Φοροῦσε κάλτσες μὲ τὰ σανδάλια του. Δὲν κρατοῦσε τσάντα.

«Ὁ Ρεζά Σαχίντ, σωστά;»

«Ποῦ τὸ ξέρετε;»

«Παιδιά» — τὸν κράτησα ἀπὸ τοὺς ὤμους ἀναγκάζοντάς τον νὰ γυρίσει γιὰ νὰ βλέπει τὴν τάξη—, «αὐτὸς

3. Τσάστιτι καὶ Ἐμπούλιανς: Ἀγνότητα καὶ Εὐφορία.

είναι ο τελευταῖος καινούργιος μας μαθητής. Ὁ Ρεζά Σαχίντ. Καλωσόρισες».

Ὅλοι φώναξαν «Καλωσόρισες, Ρεζά», δυνατά, καὶ παρότι στεκόμουν πίσω του, ἔβλεπα ὅτι προσπαθοῦσε νὰ συγκρατηθεῖ: τὸ δέριμα τοῦ κρανίου του τραβήχτηκε πρὸς τὰ πάνω στὸ κεφάλι του καὶ τὸ πάνω μέρος τῶν ἀφτιῶν του κουνήθηκε. Ἦδη ἐκείνη τὴ στιγμή ἀγάπησα τὸν σβέρκο του, τὰ προσεκτικὰ παρατεταγμένα μαῦρα μπουκλάκια του ποὺ ἔγλειφαν τὴν ἀκανόνιστη ἀκτογραμμὴ στὸ λεῖο, εὐθραυστο ἀκρωτήρι τοῦ λαιμοῦ του.

* * *

Ἐπειδὴ τὸν γνώριζα, βλέπετε. Δὲν ἤξερα ὅτι ἦταν ὁ Ρεζά, ποτὲ δὲν εἶχα ὑποπτευθεῖ ὅτι θὰ ἦταν δικός μου, ἕνας μαθητής στὴν 3Ε· ἀλλὰ τὴν προηγούμενη ἐβδομάδα τὸν εἶχα δεῖ, κοιταζόμεσταν ἐπίμονα καὶ μάλιστα εἶχαμε γελάσει μαζί στὸ σουπερμάρκετ. Πάλευα μὲ τὶς σακοῦλες μου στὸ ταμεῖο — ἡ λαβὴ τῆς μιᾶς εἶχε σπάσει, καὶ προσπαθοῦσα νὰ τὴ σηκώσω πιάνοντάς την ἀπὸ κάτω, ἐνῶ μὲ τὸ ἄλλο χέρι κρατοῦσα τὰ ψώνια μου ἀγκαλιά· καὶ τὸ μόνο ποὺ κατάφερα ἦταν νὰ μοῦ πέσουν τὰ μῆλα κάτω. Κατακόκκινα, κύλησαν πέρα ἀπὸ τὰ πόδια μου ἕως τὴν περιοχὴ τοῦ μικροῦ καφέ δίπλα στὴν τζαμαρία. Ἐτρεξα νὰ τὰ μαζέψω, σκυφτὴ, παρατώντας τὶς δυὸ σακοῦλες καὶ τὴν τσάντα μου στὴ μέση τοῦ διαδρόμου πρὸς τὴν πόρτα. Γονατιστὴ, προσπαθοῦσα νὰ πιάσω τὸ τελευταῖο ἀδέσποτο ἀπὸ κάτω ἀπὸ ἕνα τραπέζι, μὲ τὸ ἀριστερό μου μπράτσο νὰ πιέζει τέσσερα χτυπημένα μῆλα ἀδέξια πάνω στὸ στῆθος μου, ὅταν ἕνα ξαφνικὸ γάργαρο γέλιο

μ' έκανε νά σηκώσω τὸ κεφάλι. Πάνω ἀπὸ τὸ γειτονικὸ χῶρισμα ἔσκυβε αὐτὸ τὸ ὄμορφο παιδί, μὲ τὶς μποῦκλες τοῦ ἀναμαλλιασμένες, τὸ μπλουζάκι τοῦ γεμάτο λεκέδες ἀπὸ τὰ παιχνίδια κι ἀπὸ τὴν κατακόκκινη σάλτσα τοῦ φαγητοῦ ποῦ ἔτρωγε.

«Τί στὸ διάολο εἶναι τόσο ἀστεῖο;» — τὸ «στὸ διάολο» μοῦ ξέφυγε.

«Ἐσεῖς», ἀπάντησε ὕστερα ἀπὸ μιὰ στιγμή σιωπῆς, μὲ τὰ χεῖλη τοῦ σφιγμένα, ἀλλὰ μὲ εὐθυμο βλέμμα. Ἡ προφορά τοῦ ἦταν βαριά. «Εἴστε πολὺ ἀστεία μὲς στὰ μῆλα σας».

Κάτι στὸ πρόσωπό του, τὰ λεῖα μάγουλά του μὲ τὴν ἀμυδρὴ ρόδινη χροιά τους, τὰ ἀτίθασα μαῦρα μαλλιά καὶ τὰ φρύδια καὶ οἱ βλεφαρίδες του, ἡ χαρούμενη ἔνταση σ' ἐκεῖνα τὰ γκρίζα μάτια, μ' ἔκανε νά χαμογελάσω ἄθελά μου. Ἐρίζα μιὰ ματιὰ στὰ τρόφιμά μου ποῦ ἦταν στοιβαγμένα κοντὰ στὸ ταμεῖο, μὲ φαντάστηκα νά διασχίζω κούτσα-κούτσα τὸ κατάστημα, εἶδα τὸν ἑαυτό μου ὅπως θὰ πρέπει νά μὲ εἶχε δεῖ ἐκεῖνος.

«Μᾶλλον ἔχεις δίκιο». Σηκώθηκα. «Θέλεις ἕνα;»

Τοῦ πρόσφερα τὸ τελευταῖο μῆλο ποῦ εἶχα μαζέψει ἀπὸ τὸ βρόμικο δάπεδο. Σούφρωσε τὴ μύτη του καὶ γέλασε ἄλλη μιὰ φορά μ' ἐκεῖνο τὸ σύντομο γέλιο ποῦ θύμιζε γάβγισμα.

«Δὲν εἶναι καλὸ τώρα».

«Ὅχι», εἶπα. «Μᾶλλον ὄχι».

Καθὼς προχωροῦσα πρὸς τὴν ἔξοδο, γύρισα καὶ κοίταξα ξανά τὸ τραπέζι του. Δὲν ἦταν μὲ τὴ μητέρα του ἢ τὸν πατέρα του. Ἡ μπεῖμπισίτερ του, νέα, μὲ τεράστιο στῆθος, εἶχε περάσει τὸ μπράτσο της, σκεπασμένο μὲ

τατουάζ —κάποιο κελτικό σχέδιο—, στὴ ράχη τοῦ καθίσματός της. Τὰ μαλλιά της ἦταν κόκκινα, καὶ κάτι ποὺ ἔμοιαζε μὲ παραμάννα γυάλιζε πάνω στὸ δέρμα τοῦ κάτω χεῖλους της. Τσιμποῦσε ἀφηρημένα τὸ μαρούλι της, φύλλο τὸ φύλλο, καὶ κοίταζε τὸ μαγαζὶ σὰν νὰ ἔβλεπε τηλεόραση. Τὸ ἀγόρι ἔμεινε ἀκίνητο καὶ μὲ κοίταξε ἐπίμονα, μὲ θράσος, ἀλλὰ ἀνέκφραστο, καὶ ὅταν τοῦ χαμογέλασα, ἀπέστρεψε τὸ βλέμμα. Αὐτός, λοιπόν, ἦταν ὁ Ρεζά.

Δὲν ἄργησα νὰ καταλάβω ὅτι τὰ ἀγγλικά του ἦταν ἀπελπιστικά φτωχά, ἀλλὰ δὲν ἀνησύχησα. Ἐκεῖνο τὸ πρῶτο βράδυ μετὰ τὸ σχόλασμα κοίταξα τὸ ντοσιέ του καὶ εἶδα ὅτι ἡ διεύθυνση τοῦ σπιτιοῦ του ἦταν σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ πλούσια τετράγωνα τοῦ πανεπιστημίου σ' ἓνα ἀδιέξοδο κοντὰ στὸ ποτάμι. Αὐτὸ σήμαινε ὅτι οἱ γονεῖς του δὲν ἦταν ἀπλοὶ μεταπτυχιακοὶ ἀλλὰ ἐπισκέπτες καθηγητές, ἢ σημαντικὰ ἄτομα γιὰ κάποιον λόγο. Αὐτοί, ἢ τουλάχιστον ἓνας ἀπ' αὐτούς, θὰ ἤξεραν ἀγγλικά καὶ θὰμποροῦσαν νὰ τὸν βοηθήσουν· θὰ ἦταν κάτι ποὺ θὰ τοὺς ἐνδιέφερε, μιᾶς καὶ ἦταν καὶ οἱ ἴδιοι καθηγητὲς πανεπιστημίου, κι αὐτὸ σήμαινε πὼς εἶχε κερδηθεῖ ἢ μισὴ μάχη. Ἐπιπλέον, κι ὁ ἴδιος ἤθελε νὰ μάθει. Ἀκόμα καὶ τὴν πρώτη μέρα τὸ εἶδα: μὲ τ' ἄλλα παιδιὰ, ὅταν δὲν ἤξερε μιὰ λέξη, ἔδειχνε, ἔλεγε «Τί εἶναι;» καὶ ἐπαναλάμβανε τίς ἀπαντήσεις τους μὲ τὴν ἀστεία ξενικὴ φωνή του, ἐλαφρὰ βραχνή, ξανὰ καὶ ξανὰ. Ἄν ἦταν κάποια ἀφηρημένη ἔννοια, προσπαθοῦσε νὰ τὴν παραστήσει, γεγονός ποὺ ἔκανε τοὺς ἄλλους νὰ γελᾶνε, ἀλλὰ ἐκεῖνος παρέμενε ἀπόλυτα νηφάλιος καὶ ἀπτότης. Χάρη στὸν Νόα, ἕως τὴν ὥρα τοῦ μεσημεριανοῦ εἶχε ἤδη μάθει τίς λέξεις «πορδὴ» καὶ «κῶλος». Ἐπενέβην μόνο γιὰ νὰ διευ-

κρινίσω ότι οι λέξεις «ποπός» και «όπισθια» θεωρούνταν πιά ευγενικές, αλλά δυσκολεύτηκε να προφέρει το «όπισθια». Άκούστηκε σαν «πίσια», και έμένα ακόμα κι αυτό μου φάνηκε συγκινητικό, επειδή προσπαθούσε με τόσο σοβαρότητα.

Αυτός ήταν ο τρίτος λόγος που μ' έκανε να πιστέψω ότι θα πετύχαινε: η γοητεία του. Δεν ήμουν η μόνη που υπέκυψα σ' αυτήν: έβλεπα τὰ κοριτσάκια να τον κοιτάζουν με άνοιχτό το στόμα και να ψιθυρίζουν, μάντευα πώς υποχώρησε ή επιφύλαξη τῶν αγοριῶν καθώς ο Ρεζά απέδειξε ότι ήταν πολύ εντάξει, άτρόμητος στα παιχνίδια και ευχάριστα ανταγωνιστικός, ακριβώς ένα από κείνα τὰ παιδιά που θέλεις στην ομάδα σου. Και ακόμα και οι δάσκαλοι: ή Έστελ Γκαρσία, που διδάσκει Φυσική και Χημεία, παρατήρησε σχετικά μ' αυτόν στην πρώτη μας κοινή σύσκεψη:

«Καμιά φορά, ή γνώση τῶν αγγλικῶν καθεαυτή, ξέρετε, δεν φαίνεται τόσο σημαντική. Άν ένα παιδί είναι αρκετά παθιασμένο, μπορείς να τὸ ξεπεράσεις αυτό».

Τὴν άντέκρουσα, θυμίζοντάς της τὸν Ίλιά, τὸ άγόρι από τὴ Ρωσία, και τὸν Ντούνγκ, από τὸ Βιετνάμ, και πέντ' -έξι παιδιά που είχαμε δεῖ να τραυλίζουν και σχεδόν να πνίγονται χωρίς να έχουν μάθει αγγλικά στο δημοτικό, με αποτέλεσμα να τὰ στέλνουμε τρέμοντας στο γυμνάσιο, φοβούμενοι ότι θα κατέληγαν άλῆτες, ή θα παρατοῦσαν τὸ σχολεῖο, ή και χειρότερα. Καμιά φορά, άναπόφευκτα, συνέβαινε ακριβώς αυτό.

«Δεν θ' αρχίσεις ν' άνησυχεῖς πάλι από τὴν πρώτη κιόλας έβδομάδα; Αυτό τὸ παιδί τὰ ρουφάει όλα σαν σφουγγάρι».

«Δὲν ἀνησυχῶ καθόλου γιὰ τὸ ἀγόρι», εἶπα. «Ἄλλὰ εἶναι ἐξαίρεση».

Ἐξαιρετικός. Προσαρμόσιμος. Συμπονετικός. Μεγαλόψυχος. Πανέξυπνος. Πολὺ γρήγορος. Πολὺ γλυκός. Μὲ φοβερὴ αἴσθηση τοῦ χιούμορ. Τί σήμαιναν οἱ ἔπαινοί μας ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι τὸν εἶχαμε ἐρωτευθεῖ ὅλες λίγο καὶ εἶχαμε γοητευθεῖ; Ἦταν ὀχτῶ ἐτῶν, ἀπλῶς ἓνα ὀχτάχρονο παιδί σὰν ὅλα τ' ἄλλα, ἀλλὰ ὅλες θέλαμε νὰ τὸν διεκδικήσουμε. Δὲν λέγαμε τέτοια πράγματα γιὰ τὸν Ἐρικ Π. ἢ τὸν Ντάρν, ἢ τὸν φεγγαροπρόσωπο Μάιλς, πὺ οἱ μαῦροι κύκλοι κάτω ἀπὸ τὰ μάτια του ἀνέδιναν θλίψη σὰν μιὰ μορφή μόνιμου πένθους. Τὸ κάθε παιδί εἶναι δυνατὸ μὲ διαφορετικὸ τρόπο, τοὺς λέγαμε πάντα. Ὅλοι ἔχουμε διαφορετικὰ χαρίσματα. Ὅλοι μποροῦμε νὰ κάνουμε καλὲς ἐπιλογὲς ἂν προσπαθήσουμε. Ὅμως ὁ Ρεζά τὰ διέψευσε αὐτά, αἰχμάλωτος στὴ γοητεία του καὶ τὴν ὁμορφιά του σὰν σὲ δίχτυ.

Ὅταν, τὴν πρώτη ἐβδομάδα, παρασυρμένος ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό, σ' ἓναν αὐτοσχέδιο ποδοσφαιρικὸ ἀγώνα, ἔριξε κατὰ λάθος κάτω τὴ Φρανσουάζ στὸ προαύλιο, πέρασε τὸ χέρι του γύρω ἀπὸ τὸν τρεμάμενο ὤμο της καὶ κάθισε μαζί της στὰ σκαλιὰ μέχρι πὺ ἐκείνη ἔνωσε ἔτοιμη νὰ μπεῖ καὶ πάλι στὸ παιχνίδι. Εἶχε βουρκώσει: τὸ εἶδαμε. Ὅταν ἀνακάλυψε ὅτι ὁ Ἄριστιντ, πὺ οἱ γονεῖς του ἦταν ἀπὸ τὴν Ἄιττή, μιλοῦσε γαλλικά, τὸ πρόσωπό του φωτίστηκε ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ οἱ δυὸ τους φλυαροῦσαν παρέα σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ μεσημεριανοῦ φαγητοῦ, μέχρι πὺ ὁ Μάρκ Τ. καὶ ὁ Ἰλαί παραπονέθηκαν ὅτι ἐνωθῶν ἀποκλεισμένοι ἀμέσως κούνησε ὑπάκουα τὸ κεφάλι, ἔκλεισε τὰ μάτια του γιὰ μιὰ στιγμή καὶ ἔπα-

νήλθε στὰ σπασμένα ἀγγλικά, τὸ ἀτελὲς μέσον του. Δὲν χρειάστηκε νὰ τοῦ πῶ ἐγὼ νὰ τὸ κάνει· κι ἀπὸ τότε καὶ μετὰ, ἐκεῖνος καὶ ὁ Ἄριστιντ μιλοῦσαν γαλλικὰ μόνο μετὰ τὸ σχόλασμα, βγαίνοντας ἀπὸ τὴν πόρτα. Ὅταν, ἐπίσης, μιὰ φορὰ τὸν πρῶτο καιρό, τὰ παιδιὰ πέρασαν ἕνα ἰδιαίτερα θορυβῶδες ἀπόγευμα —ἔβρεχε καταρρακτωδῶς· εἶχαν μείνει κλεισμένα μέσα ὅλη μέρα, ὁ οὐρανὸς ἔξω ἦταν τόσο σκοτεινὸς πού λουζόμασταν ὦρες ὀλόκληρες στὸν ἐκνευριστικὸ φωτισμὸ ἀπὸ τὶς λάμπες φθορισμοῦ— καὶ τὴν ὥρα τῶν Καλλιτεχνικῶν—θεωρητικὰ τὴν ἀγαπημένη μου, καθὼς εἶμαι, ἢ ὑποτίθεται ὅτι εἶμαι, καλλιτέχνηδα— τὰ ἀγόρια εἶχαν τὴ φαεινὴ ἰδέα νὰ τινάζουν τέμπρες ἀπὸ τὰ πλαστικὰ σωληνάριά τους, πρῶτα στὰ χαρτιά τους, ἀλλὰ ἔπειτα, ὅταν πιά τὸ πρόσεξα, στὰ ἐπιπλα, καὶ στὸ δάπεδο, καὶ τὸ ἕνα στὸ ἄλλο—ὅταν παρὰ τὴν τρομερὴ ξακουστὴ αὐτοκυριαρχία μου ὑψῶσα τὴ φωνή μου καὶ ἀνήγγειλα μὲ βροντερὴ φωνή ὅτι ἤμουν πικρὰ ἀπογοητευμένη—, ἐκείνη τὴ μέρα, λοιπόν, ὅταν τέλειωσε τὸ σχολεῖο, μιὰ ὀλόκληρη ὥρα ἀργότερα, ὁ Ρεζὰ σταμάτησε στὴν ἔδρα μου καὶ ἔβαλε τὸ χεράκι του πάνω στὸ μπράτσο μου, ἀνάλαφρα σὰν φυλλαράκι.

«Συγγνώμη, μὲς Ἑλντριτς», εἶπε. «Λυπᾶμαι πού ἤμασταν τόσο ἄτακτοι. Λυπᾶμαι πού θυμώσατε».

Ἡ μπεϊμπισίτερ του, μὲ τὴ γυαλιστερὴ παραμάνα στὸ χεῖλος, περίμενε στὴν πόρτα. Ἄλλιῶς θὰ τὸν εἶχα ἀγκαλιάσει: γιὰ μιὰ στιγμή μοῦ εἶχε φανεῖ τόσο πολὺ σὰν νὰ ἔταν δικό μου παιδί.

Παιδιά. Έγώ και τὰ παιδιά. Τὰ παιδιά κι ἐγώ. Πῶς ἐγώ, ειδικά, ἔγινα ἡ ἀγαπημένη δασκάλα τῆς τρίτης τάξης τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Ἄπλετον; Ἡ Ἔιπριλ Οὐάτς, πού ἔχει τὸ ἄλλο τμημα, εἶναι σὰν δασκάλα ἀπὸ βικτωριανὸ μυθιστόρημα: ἔχει μαλλιά σὰν καφετὶ μαλλὶ τῆς γριᾶς, ξασμένα καὶ τυλιγμένα χαλαρὰ γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι της, καὶ γυαλιὰ πατομπούκαλα μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα κοιτάζει, ἀόριστα, μὲ τὰ γαλάζια μάτια της μεγεθυμένα καὶ παραμορφωμένα ἀπὸ τοὺς φακούς σὰν ψάρια σὲ γυάλα. Ἄν καὶ εἶναι μόνο λίγο πάνω ἀπὸ πενήντα ἐτῶν, φοράει κάλτσες σύσφιξης γιὰ τοὺς κισσοὺς της καὶ δὲν ἔχει ἡ κακομοίρα, ἡ ἀνατριχιαστικὴ γυναίκα, τὴν παραμικρὴ αἴσθηση τοῦ χιούμορ. Ἐμένα δὲν μὲ προτιμοῦν λόγῳ τῶν μαλλιῶν ἢ τῶν γυαλιῶν ἢ τῶν κισσῶν, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ χαρακτηριστικοῦ. Ἐχει τύχει —καὶ αὐτὸ δὲν τὸ λέω γιὰ νὰ τὸ καυχηθῶ— νὰ γελάω τόσο πολὺ πού νὰ πέφτω ἀπὸ τὴν καρέκλα μου, γεγονὸς πού φαίνεται νὰ ἀντισταθμίζει τὰ θορυβῶδη ξεσπάσματά μου. Τὰ συναισθήματά μου, ἄς ποῦμε, τὰ ἀναγνωρίζουν τὰ παιδιά, τὴν πλήρη γκάμα τους, κι αὐτὸ ἐμένα μοῦ φαίνεται ὑγιὲς ἀπὸ παιδαγωγικὴ ἀποψή.

Ἦταν ταυτόχρονα μεγάλη φιλοφρόνηση ἀλλὰ καὶ συντριπτικὸ πλῆγμα ὅταν ἓνας πατέρας μοῦ εἶπε, πρὶν ἀπὸ καναδυὸ χρόνια, ὅτι ταίριαζα ἀπολύτως στὴν ἀποψή του γιὰ τὴν ἰδανικὴ δασκάλα.

«Εἶστε τὸ μωρὸ τῆς Gerber τῶν δασκάλων», ἦταν τὰ ἀκριβῆ λόγια του. «Εἶστε πρότυπο».

«Τί ἀκριβῶς σημαίνει αὐτό, Ρός;» ρώτησα μ' ἓνα πλατύ, ψεύτικο χαμόγελο.

Ἦταν στὸ πικνὶκ τοῦ τέλους τῆς χρονιάς καὶ τρεῖς-

τέσσερις γονεῖς εἶχαν μαζευτεῖ γύρω μου στὴν ἄγρια λιακάδα τοῦ προαυλίου, κρατώντας σφιχτὰ τὰ πλαστικά μίνι-μπουκάλια τους μὲ λεμονάδα, σκουπίζοντας ἀπαλὰ τὰ σαγόνια τους ἢ τὰ σαγόνια τῶν παιδιῶν τους μὲ χαρτοπετσέτες λεκιασμένες μὲ κέτσαπ. Τὰ χότ ντόγκ καὶ τὰ λουκάνικα ἀπὸ τόφου εἶχαν ἤδη καταναλωθεῖ.

«ὦ, ξέρω τί ἐννοεῖ», εἶπε ἡ μαμὰ τῆς Μπριάννα, ἡ Τζάκι. «Ἐννοεῖ ὅτι ὅταν ἤμασταν παιδιὰ ὅλοι θέλαμε μιὰ δασκάλα σὰν ἐσᾶς. Ἐνθουσιώδη, ἀλλὰ αὐστηρή. Μὲ πολλές ιδέες. Μιὰ δασκάλα ποὺ καταλαβαίνει πῶς σκέφτονται τὰ παιδιὰ».

«Αὐτὸ ἐννοούσατε, Ρός;»

«Μᾶλλον ὄχι ἀκριβῶς», εἶπε, καὶ ξαφνιάστηκε καταλαβαίνοντας ὅτι φλέρταρε μαζὶ μου. Οἱ γονεῖς στοῦ Ἄπλετον σπάνια φλερτάρουν. «Ἀλλὰ περίπου. Ὑποτίθεται ὅτι ἦταν κομπλιμέντο».

«Ἐ, σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, εὐχαριστῶ».

Προσπαθῶ πάντα νὰ καταλάβω τί ἐννοοῦν στ' ἀλήθεια οἱ ἄνθρωποι. Ὅταν μοῦ λένε ὅτι «καταλαβαίνω πῶς σκέφτονται» τὰ παιδιὰ, ἀνησυχῶ μήπως ἐννοοῦν ὅτι δὲν τοὺς φαίνομαι ἀρκετὰ ἐνήλικη. Ὁ ἄντρας μιᾶς φίλης μου, καθηγητῆς, ἔχει παρομοιάσει τὰ παιδιὰ μὲ τοὺς τρελοὺς. Τὸ σκέφτομαι συχνά. Λέει ὅτι τὰ παιδιὰ ζοῦν στοῦ χεῖλος τῆς τρέλας, ὅτι ἢ συμπεριφορὰ τους, φαινομενικὰ χωρὶς κίνητρο, ὑπακούει στὴν ἴδια ὄνειρική λογικὴ ποὺ χαρακτηρίζει τοὺς τρελοὺς. Καταλαβαίνω τί ἐννοεῖ, καὶ ἐπειδὴ ἔμαθα νὰ εἶμαι ὑπομονετικὴ μὲ τὰ παιδιὰ, νὰ ἐκμαιεῦω τὴ λογικὴ ποὺ πάντα ὑπάρχει κάπου ἐκεῖ, καὶ εἶναι ἀδιάσειστη ὅταν τὴν ἐξηγοῦν, ξέρω τώρα πιά ὅτι πρέπει νὰ δείχνει κανεὶς τὸν ἴδιο σεβασμὸ καὶ στοὺς ἐνή-

λικες, τρελούς ή λογικούς. Με αυτή την έννοια, κανέναν δεν είναι στ' αλήθεια τρελός, απλώς παρεξηγημένος. "Όταν ή μαμά τῆς Μπριάνα λέει ότι καταλαβαίνω πώς σκέφτονται τὰ παιδιά, ἀπὸ τὴ μιά κορδώνομαι σὰν παγώνι, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη νομίζω ὅτι μὲ λέει τρελή." Ἡ ὅτι, στὴν καλύτερη περίπτωση, μὲ ἀποκλείει ἀπὸ τὴ φυλὴ τῶν ἀληθινὰ ἐνηλίκων. Κι ἔτσι αὐτό, μὲ τὴ σειρά του, θὰ ἐξηγήσει — ἂν ὄχι σ' ἐμένα, τότε σὲ κάποιον ἄλλο πὺ σὰν μάντης ἔχει ἀναλάβει τίς ἐξηγήσεις— γιὰ ποιὸ λόγο δὲν ἔχω δικὰ μου παιδιά.

* * *

"Ἄν μὲ εἶχατε ρωτήσει, ὅταν τελείωσα τὸ σχολεῖο, πὺ θὰ ἤμουν στὰ σαράντα —καὶ σίγουρα κάποιος δὲν θὰ ρώτησε;— (θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει μιὰ στήλη κρυμμένη κάπου στὴν ἐπετηρίδα, πὺ ἔχω χάσει ἐδῶ καὶ πολὺ καιρό, στὴν ὁποία ἔχουμε καταγράψει τὰ σχέδιά μας γιὰ τὸ μέλλον), θὰ εἶχα ζωγραφίσει τὴ χαρούμενη εἰκόνα μιᾶς καλλιτέχνης μὲ ποδιὰ νὰ δουλεύει στὸ εὐάερο ἀτελιέ της, παιδιά —πολλά, ἴσως πέντε, ἑφτά καὶ ἔννια ἑτῶν— νὰ παίζουν στὸν ἠλιόλουστο κῆπο, σίγουρα καναδυὸ σκυλιά, μεγάλα. Δὲν θὰ μποροῦσα νὰ σᾶς περιγράψω ποιὰ θὰ ἦταν ἡ πηγὴ εἰσοδήματός γιὰ τὸ ὄραμα αὐτό, οὔτε κάποιον πατέρα πὺ θὰ ἦταν ἡ ἐξήγηση γιὰ τὰ παιδιά: οἱ ἄντρες μοῦ φαίνονταν, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἐπουσιώδεις γιὰ τὰ πράγματα τῆς ζωῆς. Οὔτε τὰ παιδιά χρειάζονταν κάποια νταντά: ἔπαιζαν φανταστικὰ ὄμορφα, χωρὶς νὰ τσακῶνονται, χωρὶς κὰν τὴν ἐπιθυμία νὰ διακόψουν τὴν καλλιτέχνη, ὡσπὺ νὰ εἶναι ἡ ἴδια ἔτοιμη· καὶ ἔπειτα

τὸ ὑποχρεωτικὸ καὶ ἀπολαυστικὸ πικνὶκ κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα. Χωρὶς λεφτά, χωρὶς ἄντρα, χωρὶς βοήθεια — ἀλλὰ στὴν εἰκόνα ὑπῆρχαν ἐκεῖνα τὰ ἀναγκαῖα πράγματα: τὸ φῶς, ἡ δουλειά, ὁ κῆπος καί, τὸ πιὸ κρίσιμο, τὰ παιδιὰ. Ἄν μοῦ εἶχατε ζητήσει νὰ κοσκινίσω τὴ φαντασίωση, νὰ ἀφαιρέσω ὅλα τὰ ἀναλώσιμα στοιχεῖα, θὰ ἀφαιρούσα τὸ πικνὶκ, καὶ τὰ σκυλιά, καὶ τὸν κῆπο, καί, ἂν μὲ πίεζαν, τὸ ἀτελιέ. Τὸ τραπέζι τῆς κουζίνας θὰ ἦταν ἀρκετὸ γιὰ τὴν τέχνη, ἂν χρειαζόταν, ἢ μιὰ σοφίτα ἢ ἓνα γκαράζ. Ἀλλὰ ἡ τέχνη καὶ τὰ παιδιὰ — αὐτὰ δὲν ἦταν διαπραγματεύσιμα.

Δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβὲς ὅτι δὲν εἶμαι καλλιτέχνηδα καὶ ὅτι δὲν ἔχω παιδιὰ. Ἀπλῶς κατάφερα νὰ κανονίσω τὰ πράγματα πολὺ ἄσχημα ἢ πολὺ καλά, ἀνάλογα μὲ τὸ πῶς τὸ βλέπετε. Ἀφήνω τὰ παιδιὰ μετὰ τὸ σχόλασμα· ἀσχολοῦμαι μὲ τὴν τέχνη μου —δὲν χρειάζεται νὰ χρησιμοποιοῦ τὸ τραπέζι τῆς κουζίνας, ἐπειδὴ ἔχω ἓναν ὀλόκληρο ἄδειο ξενώνα, καὶ μάλιστα μὲ δυὸ παράθυρα, γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό— τὰ βράδια καὶ τὰ Σαββατοκύριακα. Δὲν εἶναι πολὺ· ἀλλὰ εἶναι καλύτερο ἀπὸ τὸ τίποτα. Καὶ τὴ χρονιά τῆς Σιρένα, ὅταν μοιραζόμουν τὸ εὐάερο ἀτελιέ μου, ὅταν ἀνυπομονοῦσα νὰ φτάσω ἐκεῖ καὶ οἱ φλέβες μου ἔβραζαν μὲ τὴν προοπτικὴ αὐτῆ, ἦταν τέλειο.

* * *

Πάντα πιστεύω ὅτι θὰ ἔφταναν πιὸ μακριά. Θὰ ἤθελα νὰ θεωρήσω ὑπεύθυνο τὸν κόσμον ὀλόκληρον γι' αὐτὸ ποὺ ἀπέτυχα νὰ κάνω, ἀλλὰ ἡ ἀποτυχία — ἢ ἀποτυχία, ποὺ κα-